

OVER TAAL

- 25** Interview met Ivon Deden
Forum voor overheidscommunicatie - Natalie Hulsen
- 30** Het Antwerps:
waarom het niet voor kinderoortjes is (2)
An Kuppens
- 34** Muggenziften of mierenneuken?
*De jongste spellingwijziging is nog steeds niet verteerd
- Piet Creten en Willy Smedts*
- 40** Toonaangevend
*Niet Vanzelfsprekend: een vervolgmethode Nederlands
voor anderstaligen - Ilse Strobbe*
- 42** Taaldossier
Met een accentje - Karl Hendrickx
- 46** De woorden van Marlies
Arabische scheepvaart - Marlies Philippa
- 48** Quiz over taal

Interview

Ivon Deden: forum voor overheidscommunicatie

NATALIE HULSEN

Ivon Deden werkte als adviseur bij een communicatieadviesbureau in Nederland, tot ze in oktober van vorig jaar coördinator werd van Kortom – vereniging voor overheidscommunicatie vzw.

Kan je omschrijven waarvoor Kortom staat?

Kortom zet zich in voor verdere professionalisering van het vak overheidscommunicatie. Dat betekent: kennis en ervaring bundelen en ter beschikking stellen, het vak verder ontwikkelen. Dat doen we via vormingsactiviteiten, studiedagen, bedrijfsbezoeken, themadiscussies, maar ook via forums, de website, een nieuwsbrief, enzovoorts. En een van de werkgroepen binnen Kortom rondt dit jaar bijvoorbeeld de deontologische code af, een document dat op een toegankelijke manier beschrijft wat goede overheidscommunicatie is. Eigenlijk een ruggensteun voor alle mensen die bezig zijn met overheidscommunicatie.

Daarnaast is Kortom ook een platform waar communicatieambtenaren kennis en ervaringen met collega's kunnen delen. We hebben bijvoorbeeld een e-groep. Onze leden kunnen via die groep een vraag mailen naar collega-leden in heel Vlaanderen: zijn er collega's die ervaring hebben met inspraak? Of: waar moet ik aan denken als we een informatieblad voor de gemeente willen maken?

En natuurlijk blijven we werken aan bewustwording rond het thema 'open en behoorlijk bestuur'. Want onbewust vergeten beleidsmakers nog vaak om tijdig en goed te communiceren. Een overheid die niet goed

'Onbewust vergeten beleidsmakers nog vaak om tijdig en goed te communiceren.'

communicert, voert geen goed beleid. Burgers hebben immers de juiste informatie nodig. En dan ook nog eens in duidelijke taal.

Is overheidscommunicatie een vak apart?

Ja, een overheid is iets anders dan een commercieel bedrijf dat een product moet verkopen. De overheid moet communiceren met alle burgers, ook met doelgroepen die soms lastig te bereiken zijn. Denk bijvoorbeeld aan armen of allochtonen of ouderen die

niet meer zo mobiel zijn. Denk aan mensen die geen internetaansluiting hebben of nauwelijks lezen. En toch moeten ook zij weten wat hun rechten en plichten zijn. En een overheid moet soms minder populaire zaken communiceren: informatie over belastingen, bouw- of milieuvergunningen.

Ook met de vorm die je kiest moet je soms oppassen, je moet zorgvuldig omgaan met de financiële middelen: een grote, glimmende, veelkleurige brochure zal gemakkelijk weerstand opwekken: is dat waar ons belastinggeld aan wordt besteed?

Communicatieopleidingen waren tot voor kort niet specifiek gericht op de overheid. En dat kan nóg altijd beter. Daarom zijn we onder meer ook bezig met een inventarisatie van de opleidingsbehoefte van onze leden, en bekijken we hoe en waar we dat kunnen (laten) invullen.

Je hebt een journalistieke opleiding, bent eindredacteur geweest voor een aantal bladen en uiteindelijk ben je overgestapt naar een communicatiefunctie bij Agfa-Gevaert en daarna naar een communicatieadviesbureau. Hoe was die overstap?

In mijn ogen is dat geen grote overstap, vloeit het één naadloos over in het ander. In alle gevallen ben je bezig met processen en met het zo goed mogelijk overbrengen, 'vertalen' van een boodschap: wat gebeurt er, moet ik daarover iets vertellen? En aan wie dan, en op welke manier? En bij veel adviesbureaus is – naast het strategische werk – het begeleiden of maken van personeels- of relatiebladen, brochures of websites een belangrijk onderdeel van de job. Ik heb het altijd prettig gevonden het praktische en strategische werk te kunnen afwisselen.

Welke specifieke kwaliteiten heb je nodig als communicatieadviseur?

Vanzelfsprekend moet je vakkennis hebben – de theorieën, mediakennis, enzovoorts. Maar ook een flinke

dosis mensenkennis en zelfkennis, én taal- en adviesvaardigheden zijn belangrijk. Een van mijn vorige bazen zei altijd: Je moet kunnen 'meebewegen' met je opdrachtgevers. Denk aan een bamboeplant: flexibel, maar ook taai en vasthoudend. Je moet je kunnen verplaatsen in de ander, kunnen bedenken waaróm iemand iets zegt, en waarom op die manier. Je moet niet alleen goed naar de woorden luisteren, maar vooral naar de boodschap, de emotie die erachter zit. En pas als je die begrepen hebt, kun je vanuit die achtergrond een goed advies geven, denk ik.

Vind je niet dat er soms te veel gecommuniceerd wordt? Je wordt toch om de oren geslagen met websites, brochures en noem maar op?

Soms vraag ik me inderdaad wanhopig af hoe ik alles gelezen krijg. Of krijg ik een brochure in de brievenbus waarvan ik denk: hoeveel mensen zullen dit werkelijk lezen? Of: misschien heb ik deze informatie over vijf jaar nodig, maar zeker niet nu – zet het dan op een website, want een folder gooi ik onmiddellijk bij het oud papier. Het probleem is dat mensen zich vaak blind staren op 'communiceren op zich' – ze zeggen dan: oh, we drukken wel even een folder. Zonder eerst goed na te denken over wát ze willen bereiken. Móet dit onderwerp wel gecommuniceerd worden? En moet iedereen dat nú weten?

Communicatieambtenaren kunnen onder meer op dit punt binnen hun organisaties een belangrijke, adviseerende rol spelen en ervoor zorgen dat de burger niet onder informatie bedolven wordt. Het is een onderwerp dat ook binnen Kortom geregeld naar voren komt.

Je bent Nederlandse en woont in Antwerpen. Is er volgens jou een verschil in communicatieaanpak tussen een Belg en een Nederlander?

Die vraag heb ik mezelf al meer dan eens gesteld. Een goed antwoord daarop geven is lastig. Ik merk dat er

wel een groot mentaliteitsverschil is tussen Belgen en Nederlanders. Da's natuurlijk geen nieuws. En wat is precies communicatieaanpak? Dat zit in taal, in karakter, in gewoonten. En het ligt voor de hand om dan meteen weer in clichés te vervallen: Nederlanders zijn directer – soms wat té assertief en ruw. In gedrag en zeker ook in taalgebruik: ik móet dit hebben, jij móet dat doen, veel meer scheldwoorden, praten luid. Dat klinkt Belgen vaak hard en kwetsend in de oren – een Nederlander vindt dat heel normaal, verschiet daar niet van.

Belgen hebben over het algemeen een zachter, 'omtrekkender' taalgebruik. En zeggen vaker uit beleefdheid 'ja' als ze eigenlijk 'nee' bedoelen en nemen aan dat de ander dat dan wel juist interpreteert. Voor Nederlanders is dat nogal verwarrend: ja is ja, en nee is nee. Het ideaal ligt denk ik ergens daar tussenin.

Pas je je dan aan dat taalgebruik aan?

Toen ik al in Antwerpen woonde, maar nog in Nederland werkte, draaide ik bij wijze van spreken op maandagochtend een knop om naar een andere taal, een ander gedrag. Maar voor een groot deel gebeurt die omschakeling ook onbewust. Ik schrok laatst zelfs een beetje toen ik na tijden weer eens naar een humoristisch programma op de Nederlandse televisie keek. Ik vond dat helemaal niet grappig meer, maar eerder bot en kwetsend. Dat zou me een aantal jaren geleden helemaal niet opgevallen zijn.

En het is relatief: mijn vrienden in Nederland vinden dat ik enorm Vlaams spreek, ze verstaan me soms niet. Tegelijkertijd val ik hier nog altijd op door mijn Nederlands accent. Dat zal altijd wel een beetje zo blijven, niet omdat ik 'mijn' Nederlands beter vind, maar ik denk dat het eerder wat geforceerd, lachwekkend klinkt om nu ineens als een Vlaming proberen te spreken.

Maar eigenlijk vind ik het jammer dat de nadruk meestal op de verschillen ligt. Het is ook verleidelijk

om daarover te beginnen. Toen ik in België solliciteerde, kwam steevast de vraag: denk je niet dat jouw Nederlands accent voor je werk problemen zal opleveren? Ach, er zullen zeker wel eens misverstanden door ontstaan, maar die ontstaan ook tussen mensen die hetzelfde dialect spreken. Als je je bewust bent van de verschillen, dezelfde vraag nog eens op een andere manier stelt om te controleren of iemand je goed heeft verstaan, dan valt dat prima mee. Kan het zelfs tot grappige situaties leiden die het ijs breken, een band scheppen die juist aan het werk ten goede komt.

Thuis – mijn partner is een echte sinjoor – blijft dat ook een spel. Als ik per ongeluk weer eens zeg: 'Loop jij even naar de bakker', dan rent hij nog altijd demonstratief naar de voordeur, terwijl hij weet dat ik gewoon 'gaan' bedoel.

Wat zijn de toekomstplannen van Kortom?

Prioriteit blijft natuurlijk een goede dienstverlening aan onze leden. Ambities en ideeën zijn er genoeg. En het ledental groeit ook gestaag: na ruim drie jaar, sinds de oprichting eind 1999, telt Kortom zo'n vierhonderd leden bij de Vlaamse en federale overheid, de provincies, steden en gemeenten, de intercommunales, enzovoorts. En met het nieuwe decreet op de openbaarheid van bestuur moeten binnenkort ook de OCMW's communicatieambtenaren gaan aanwijzen. Ook voor deze groep zullen we ons gaan inspinnen.

Ten slotte onderzoeken we ook hoe we zo snel mogelijk een nieuwe kennisdatabank kunnen realiseren. De vorige is helaas op altijd weer weerbarstige IT-problemen gestrand. Uit deze databank, een soort digitaal platform, moeten onze leden 24 uur per dag alle mogelijke informatie kunnen halen die hen bij het werk kan ondersteunen. Communicatieambtenaren hebben het druk genoeg. Ze kunnen het zich niet permitteren om overal zelf opnieuw het warme water uit te vinden.

Het Antwerps:

waarom het niet voor kinderoortjes

AN KUPPENS

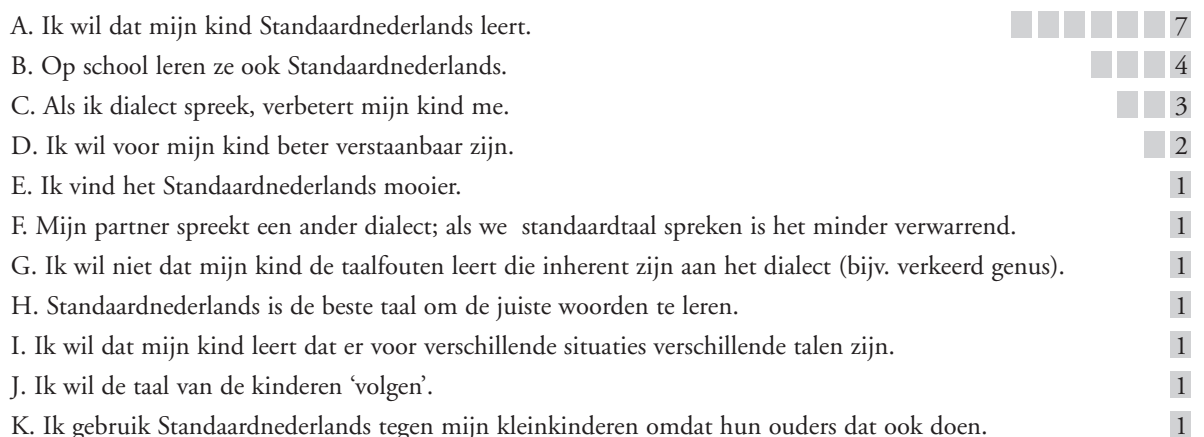
In de vorige editie van Over taal werd aangetoond dat volwassenen uit het Antwerpse meer Standaardnederlands spreken tegen hun kinderen dan tegen andere volwassenen. In dit artikel bespreken we de motivaties die volwassenen daarvoor geven, en schetsen we de attitudes die de keuze voor meer Standaardnederlands tegen kinderen beïnvloeden.

Ik wil dat mijn kind Standaardnederlands leert

Van de twintig ouders en grootouders die werden geïnterviewd, stelden er vijf dat ze steeds Standaardnederlands spreken en vier dat ze altijd dialect gebruiken, zowel tegen volwassenen als tegen kinderen. De overige elf respondenten spreken tegen hun kinderen minder dialect dan tegen volwassenen; zij werden bevraagd naar hun motivaties daarvoor.

Alle elf respondenten konden hun keuze voor meer Standaardnederlands tegen kinderen motiveren; op één respondent na gaven ze zelfs allemaal ten minste twee motivaties. In figuur 1 worden de verschillende motivaties op een rijtje gezet, samen met het aantal respondenten dat de motivatie noemde.

Figuur 1: Motivaties om meer Standaardnederlands te spreken tegen kinderen

(meerdere antwoorden per respondent mogelijk)

is (2)

De motivaties die aangehaald worden, zijn op het eerste gezicht erg uiteenlopend. Toch zien we een klein aantal redenen die steeds weerkeren. Zeven van de elf respondenten die overschakelen naar het Standaardnederlands doen dat omdat ze willen dat hun kinderen zelf ook het Standaardnederlands zouden leren. Hiervoor werden verschillende redenen gegeven (zie figuur 2). Het feit dat in bepaalde contexten (school en werk) of in de buitenwereld in het algemeen verwacht wordt dat kinderen Stan-

daardnederlands spreken, wordt daarbij vaak vermeld (redenen Ac, Ad en Af in fig. 2). Deze redenen sluiten aan bij de op een na meest frequent aangehaalde reden 'Op school leren ze ook Standaardnederlands'. Subreden Ac van figuur 2 sluit ook onmiddellijk aan bij reden E in fig. 1: drie van de elf respondenten vinden het Standaardnederlands mooier dan het dialect. Ook het aspect van betere verstaanbaarheid (reden D in fig.1 en subredenen Aa in fig. 2) wordt vrij veel vermeld (viermaal).

Figuur 2: Redenen voor motivatie A ('Ik wil dat mijn kind Standaardnederlands leert')

Aa. Dan ben je voor iedereen verstaanbaar.	■ 2
Ab. Dat vind ik mooier.	■ 2
Ac. Dat zal later voordelen opleveren (bijv. bij sollicitatie).	■ 2
Ad. Op school wordt verwacht dat ze het kennen.	■ 1
Ae. Standaardnederlands spreken is een vorm van beleefdheid.	■ 1
Af. Vandaag de dag wordt nu eenmaal verwacht dat kinderen Standaardnederlands spreken.	■ 1
(meerdere antwoorden per respondent mogelijk)	

Ook het feit dat dialect spreken wordt gezien als gepaard gaand met het maken van fouten is een reden om Standaardnederlands te spreken: één respondent vreest dat de kinderen bij een opvoeding in het dialect de fouten tegen bijvoorbeeld het genus van een woord zullen overnemen, een andere denkt aan lexicale fouten (motivaties G en H in fig.1)

Een van de meest opvallende motivaties is motivatie C (fig. 1): drie respondenten melden dat ze door hun (klein)kinderen verbeterd worden wanneer ze dialect spreken. Kinderen verwachten blijkbaar van hun ouders dat ze op dezelfde manier spreken als zijzelf. Enkele citaten ter illustratie:

- '(Haar grootouders) zeggen in plaats van 'drie' zeggen ze 'drei',

du dialect. 'Néé, dat moet drie zijn!' (zegt mijn dochter dan). Dus eh... ze verbetert toch wel.' (Christa)

- 'Als ik dan wel eens zegde van 'Kom, neemt uw voiture mee', dan was dat 'kinderwagen', hè. Of: 'We eten pekes vandaag', dan werd er direct gezegd: 'Nee, dat zijn wortels.' (Irène)

- 'Als wij dan een woord zo in dialect zeggen, ja dan zeggen ze van 'Jamaar mama, dat is zó!'. (Inge)

Algemeen genomen, kunnen er dus 3 kernredenen worden geïdentificeerd om als (groot)ouder minder dialect te spreken tegen kinderen. Ten eerste wil men dat de kinderen Standaardnederlands (of een benaderende taalvariëteit) spreken, en dit omdat ze

het mooier vinden en omdat het door de buitenwereld verwacht wordt. Een tweede kernreden is het ruimere gebruik van het Standaardnederlands: men 'volgt' de school of familieleden in hun taalgebruik tegen kinderen. Ten derde verwachten kinderen vaak dat hun (groot)ouders Standaardnederlands spreken.

De charmes van het Antwerps

Een bekend nadeel van het gebruik van interviews is het feit dat men in grote mate afhankelijk is van de openheid van de geïnterviewden. Respondenten hebben vaak de neiging om het antwoord te geven dat de interviewer (en bij uitbreiding de samenleving) van hen verwacht, en niet het antwoord dat het dichtst bij de waarheid aansluit. Deze neiging om het meest politiek correcte antwoord te geven is vaak onbewust: mensen proberen hun eigen gedrag ook voor zichzelf vaak op de meest aanvaardbare manier te motiveren.

Het is dan ook belangrijk om iets verder te kijken dan de expliciete motivaties die de respondenten zelf geven. Door middel van enkele meer algemene vragen over het gebruik van Standaardnederlands en dialect hebben we geprobeerd om de *taalattitudes* van de respondenten in kaart te brengen.

Een attitude bestaat uit drie componenten: een cognitieve (kennis, overtuigingen), een affectieve (gevoelens) en een conatieve (neiging tot een bepaald gedrag) component. Mensen weten of geloven dus iets, hebben daarop een emotionele reactie en handelen waarschijnlijk op basis daarvan.

Gevoelens, overtuigingen en gedrag wijzen niet noodzakelijk in dezelfde richting, en kunnen zelfs tegengesteld zijn (of lijken). Dat toont ook ons eigen onderzoek. Zo blijkt bijvoorbeeld dat ouders die een opvoeding in het Standaardnederlands beter achten voor hun kinderen niet noodzakelijk negatievere gevoelens koesteren ten opzichte van het dialect dan ouders die dialect spreken tegen hun kinderen.

De gevoelens ten opzichte van het Antwerps zijn bij de meeste respondenten opvallend gelijklopend, ongeacht de taal waarin men zijn kinderen opvoedt. Enkel de ouders die naar eigen zeggen *altijd* proberen om Standaardnederlands te spreken, lijken minder gesteld te zijn op het dialect.

Positieve gevoelens ten opzichte van het Antwerps lijken veel meer te leven bij de elf respondenten die bij hun kinderen

overschakelen naar Standaardnederlands. De meesten zeggen nadrukkelijk dat ze willen dat het dialect blijft bestaan. Gevraagd naar de nadelen van de codewisseling naar Standaardnederlands noemen ze dan ook vaak het verdwijnen van het dialect. Dialect wordt door hen beschouwd als 'een stukje cultuur', als een prettige, warme taal 'die zo haar charmes heeft'.

Deze gevoelens leven ook bij de vier respondenten die hun (klein)kinderen opvoeden in het dialect (of een tussentaal die daar dicht bij aanleunt). Waarschijnlijk onderscheiden zij zich dan ook eerder van de respondenten die wél meer Standaardnederlands spreken tegen hun kinderen door een grotere afkeer van het Standaardnederlands dan door een grotere liefde voor het dialect. Ze vinden de standaardtaal te afstandelijk en te artificieel om tegen kinderen te gebruiken.

Kansen voor kinderen

Als de respondenten die meer Standaardnederlands spreken tegen hun kinderen zulke positieve gevoelens koesteren ten opzichte van het dialect, waarom willen ze hun kinderen dan niet in het dialect opvoeden? Twee redenen kwamen uit de interviews naar voren.

Ten eerste zijn de respondenten zich zeer bewust van de beperkingen waarmee kinderen en volwassenen die het Standaardnederlands (of een aanvaardbare tussenvorm) niet beheersen te maken krijgen. Heel wat respondenten vermelden de voordelen van een goede taalbeheersing op school en in het latere beroepsleven (met het sollicitatiegesprek als vaak gehoord voorbeeld). Ook meer algemeen wordt het feit genoemd dat je taal je 'uithangbord' is en dat je daarop wordt beoordeeld. Ouders willen hun kinderen met een opvoeding in het Standaardnederlands dus alle mogelijkheden geven, en willen vermijden dat ze ergens benadeeld zouden worden vanwege hun taalgebruik. Alle respondenten beantwoordden de vraag 'Vindt u het belangrijk dat kinderen Standaardnederlands kunnen spreken?' dan ook affirmatief.

Bijna de helft van de respondenten die ten aanzien van hun kinderen overschakelen naar Standaardnederlands vindt dan ook dat hun kinderen zowel Standaardnederlands als dialect moeten kennen. Dialect mogen ze spreken, zolang ze ook de standaardtaal kennen. Heel wat ouders redeneren ook dat kinderen het dialect

sowieso wel ergens oppikken, van leeftijdsgenoten bijvoorbeeld, maar dat zij als ouders wel voor een goede ‘basis’ moeten zorgen: een standaardtaal waarop de kinderen kunnen terugvallen wanneer dat nodig is.

Niet voor de kindermond

Een tweede reden om ondanks positieve gevoelens ten aanzien van het dialect tóch meer Standaardnederlands te spreken tegen kinderen, is dat volwassenen het dialect geen gepaste taal voor kinderen vinden. Ook al vinden ze het Antwerps een charmante en warme taal die niet mag verdwijnen, een kind dat dialect spreekt: *‘dat staat niet’*:

- *‘Ik vind persoonlijk, zone kleine die zo plat Antwaarps klap, praat, dat vind ik zo, ja da’s zo ni... dat kan niet vind ik.’*
- *‘Ik vind het verschrikkelijk als een kind (dialect) spreekt. Ik hoor dat als ze op de jeugdbeweging zitten, die leiding... dan keert mijn maag. Dat vind ik verschrikkelijk. Zó plat!’*
- *‘Ik vind het niet klinken als een klein kind, allé ja, als die een antwoord geven aan u en da’s in ’t plat Antwerps, ik vind dat verschrikkelijk, dat klinkt niet.’*
- *‘Ik vind het voor kinderen toch wel niet staan als ze heel dialect praten.’*

Waarom vinden volwassenen het dialect ‘charmant’ en ‘sprankelend’ wanneer het door volwassenen wordt gesproken, maar ‘verschrikkelijk’ wanneer het uit een kindermond komt?

Waarschijnlijk wordt het Antwerps geassocieerd met eigenschappen die men veel makkelijker aanvaardt van volwassenen dan van kinderen. Dit wordt duidelijk wanneer we bijvoorbeeld kijken naar de manier waarop Deprez en De Schutter (1981) het Antwerps typeren:

- *‘Het Antwerps is meer dan een taalvariëteit, het is een stijl, een manier om met de taal om te gaan. (...) De rasechte Antwerpenaar is joviaal, rondborstig, hij hanteert een kleurrijke, sterk visualiserende taal; zijn humor is meestal echter vrij boertig (en uiterst zelden abstract); een Antwerpenaar overdrijft ook graag; en bovenal ontbreekt het hem niet aan zelfvertrouwen: zijn vertelstijl is bluf-ferig, gelijkhebbend.’*

Boertige humor en een blufferige, gelijkhebbende vertelstijl zijn geen eigenschappen die men in jonge kinderen waardeert. Integendeel, kinderen in Antwerpen worden geacht lief, opgewekt en meegaand te zijn. Uit onderzoek bleek dat hoe minder een kind Standaardnederlands spreekt, hoe meer het de eigenschappen ‘bruuft’ en ‘onbeleefd’ toegedicht krijgt. Het Antwerps klinkt waarschijnlijk niet verfijnd genoeg om door kinderen gebruikt te worden.

Elitarisme

We zien dus dat er toch meer aan de hand is dan we op basis van de expliciete motivaties die volwassenen geven zouden denken. Overschakelen naar Standaardnederlands tegen kinderen gebeurt niet louter om praktische redenen; het Antwerps heeft blijkbaar toch bepaalde kenmerken die het ongeschikt maken voor gebruik door kinderen. Mensen geven echter niet graag toe dat ze negatieve gevoelens koesteren tegenover kinderen die dialect spreken. Dat ruikt immers nogal snel naar elitarisme, een houding die – zeker tegenover kinderen – door niemand wordt gewaardeerd.

An Kuppens is assistente communicatiewetenschappen aan de universiteit Antwerpen. In haar onderzoek houdt ze zich bezig met thema’s als media, jongeren en taal.

e-mail: akuppens@uia.ua.ac.be

Literatuur

Allport, G.W. (1956), *The nature of prejudice*, Cambridge, Massachusetts, Addison-Wesley, 537 blz.

De Houwer, A. (1995b), *Verwachtingen omtrent kindertaal: een eerste impressie*, 50-52 in Elbers, L., Van Der Meulen, S., Schlichting, L. (eds.), *NET-Bulletin 1995*, Utrecht, Universiteit Utrecht, 66 blz.

Muggenziften 0

De jongste spellingwijziging is

PIET CRETEN EN WILLY SMEDTS

De 'nieuwe spelling' is intussen zo'n acht jaar oud. Bij de invoering ervan ontstond er heel wat deining in de pers over de vernieuwingen die men had doorgevoerd. Vooral de nieuwe regels voor het schrijven van een tussenletter -n in samenstellingen kregen bakken kritiek. Men voorspelde tal van moeilijkheden met die nieuwe regels. Sommige critici hadden vooral emotionele bezwaren tegen veranderende woordbeelden als pannenkoek of zielenrust, anderen haalden weldoordachte argumenten aan om erop te wijzen dat het toepassen van bepaalde spellingsregels wel eens erg moeilijk zou kunnen worden. Hoewel veel argumenten hout snijden, is er weinig bekend over hoe het op dit moment werkelijk gesteld is met de spelling van samenstellingen waar men een tussenklank -e of -en hoort. Nu de Nederlandse Taalunie een commissie aan het werk heeft gezet om de Woordenlijst tegen 2005 aan te passen, lijkt het ogenblik opportuun om na te gaan of en hoe de spellingwijziging verteerd is. Komen de bij de invoering voorspelde spelproblemen daadwerkelijk voor of valt het allemaal nogal mee? ¹

Spellingstest

Om dat na te gaan, hebben we een aantal tests opgesteld. Zo kregen 142 leerlingen uit het vijfde en zesde middelbaar ASO (Algemeen Secundair Onderwijs) een beheersingstest voorgelegd in de vorm van een invuloefening, waarbij ze voor tachtig woorden (voornamelijk samenstellingen, maar ook enkele afleidingen) moesten beslissen of die volgens de officiële spellingsregels al dan niet een tussen-*n* krijgen. Twintig van de tachtig woorden

waren samenstellingen waarbij gewoon de hoofdregel voor het schrijven van een tussenletter -*n* moet worden toegepast. De overige zestig woorden representeerden nagenoeg alle mogelijke probleemcategorieën. We kozen er bewust voor scholieren te testen, omdat we op die manier de invloed van de oude spellingsregels zo veel mogelijk konden uitsluiten. Naderhand vulden ook 27 leerkrachten en 127 leerlingen uit het tweede jaar van het secundair onderwijs de test in. Verder namen we van 211 leerlingen uit de derde graad ook een terminologietest af die moest uitmaken of ze over voldoende achtergrondkennis beschikken om de regels op een foutloze manier toe te passen. Ten slotte voerden we nog een aantal subonderzoeken uit die ons meer duidelijkheid moesten verschaffen over de oorzaken van spelproblemen. In dit artikel beperken we ons tot de resultaten die rechtstreeks betrekking hebben op de spellingsregels.

Resultaten

Een eerste belangrijke vaststelling is dat het uitgangspunt van de hoofdregel om het spellen van een tussenletter -*n* te laten afhangen van het meervoud van het eerste lid, weinig problematisch is voor samenstellingen waarvan het eerste lid niet eindigt op een sjwa. De leerlingen maken dus weinig fouten tegen de spelling van samenstellingen als *ballenjongen*, *stoelendans* of *boekenworm*. Ze passen de hoofdregel toe als ze weten dat ze op spelling getest worden en ze hebben daar ook weinig moeite mee. Aangezien de grote meerderheid van de samenstellingen met een tussenklank -*e(n)* voor de spelling de hoofdregel volgt, zal het in de praktijk dus nogal meevallen met het aantal spelfouten bij dergelijke samenstellingen.

f mierenneuken

nog steeds niet verteerd

Daar staat echter tegenover dat een groot deel van de bij de invoering voorspelde problemen ook werkelijk optreedt. De spelproblemen bij samenstellingen zijn terug te brengen tot drie oorzaken: de regel, subregel of uitzonderingsregel is niet bekend en wordt dus niet toegepast; de regel, subregel of uitzonderingsregel is niet toepasbaar; woorden hebben een inconsequente spelling. In het eerste geval ligt het probleem bij de spellers, in het tweede en derde geval bij de spelling zelf.

Onbekende regels

Drie groepen samenstellingen worden fout gespeld omdat de regels voor het spellen ervan niet genoeg bekend zijn. Een eerste spelregel die zelden wordt toegepast, is die voor het schrijven van de zogenaamde dier-plantsamenstellingen. Volgens de *Woordenlijst* mag je geen tussen-*n* schrijven in samenstellingen waarvan het eerste deel een diernaam is en het tweede deel een plantnaam (ook de hele samenstelling moet een plantnaam zijn, maar daarover staat niets in de regels). Meer dan de helft van de leerlingen heeft problemen met de spelling van *eendekroos*, *slangekruid*, *apenootje* en *vliegezwam*. Bijna een leerling op vier schrijft *paardebloem* met een tussen-*n*. De alternatieve beregeling van *Van Dale* kent de uitzonderingscategorie niet en zit daarmee wellicht dichterbij de spellingsrealiteit. Zelfs heel wat leraren Nederlands die de beheersingstest aflegden, bleken moeite te hebben met de spelling van dier-plantsamenstellingen.

Daarnaast weten heel wat leerlingen niet dat de hoofdregel wel van toepassing is bij samenstellingen met als eerste lid een woord met een meervoud op *-en*

en *-s* als dat eerste lid een vrouwelijke persoonsnaam is die een nevenvorm is van een mannelijke persoonsnaam, zoals in *studentenzwangerschap* of *assistentenrokje*. Voor degenen die er wel van op de hoogte zijn, geldt dan weer dat ze geen onderscheid maken met samenstellingen waarvan het eerste lid een vrouwelijke persoonsnaam is die geen nevenvorm is van een mannelijke persoonsnaam, zoals *weduwefonds*. Ook in dit geval lijkt het erop dat de spelling van *Van Dale* gelukkiger is en in elk geval eenvoudiger, omdat die alle samenstellingen met een persoonsnaam als eerste lid met een tussen-*n* spelt.

Bij samenstellingen met een werkwoord als eerste deel lijkt het vooral te gaan om een toepassingsprobleem. Veel mensen schrijven, tegen de regels in, een tussen-*n* in samenstellingen als *spinnewiel*, *brekebeen* of *dwingeland*. Dat is wellicht te wijten aan het feit dat men makkelijk een infinitief-*n* kan toevoegen aan het werkwoordelijke eerste lid.

Onmogelijke regels

Er zijn vijf spellingsregels die niet op een foutloze manier toe te passen zijn. Dat betekent dus dat zelfs iemand met een perfecte kennis van de regels vaak niet tot de juiste spelling komt.

In de eerste plaats geldt dat voor de spelregel die voorschrijft geen *-n* te schrijven in samenstellingen waarvan het eerste lid op een sjwa eindigt en niet uitsluitend een meervoud heeft op *-en*. Onder andere *ladekast* en *hordeloper* krijgen volgens die regel geen tussen-*n*. Het probleem daarmee is dat men ervan uitgaat dat iedereen het eens is over de mogelijke meer-

vouden van die woorden. In de praktijk blijkt dat niet het geval te zijn: mensen verschillen van mening over de mogelijke meervouden van woorden en het is daarboven zo dat de meervoudsvorming van woorden die eindigen op een sjwa na verloop van tijd kan veranderen. Uit de resultaten van veel proefpersonen blijkt dat ze de meervouden *lades* en *hordes* wellicht niet kennen. Wie samenstellingen met die woorden correct wil spellen, dient te weten of ze al dan niet met een dubbel meervoud in de *Woordenlijst* zijn vermeld.

Ook de uitzonderingsregel dat een samenstelling geen tussen-*n* krijgt als het eerste lid enig is in zijn soort (type *zonnebri*), is niet toepasbaar. Het bleek voor onze proefpersonen onmogelijk uit te maken wanneer het eerste lid wel en wanneer het niet enig is in zijn soort. Veel proefpersonen schreven dan ook *ruggengraat* en *koninginnenrit* zonder tussen-*n*. Er bestaat geen enkel criterium om samenstellingen die onder de uitzonderingsregel vallen te onderscheiden van andere samenstellingen. Opnieuw is het zo dat mensen van mening kunnen verschillen, in dit geval over de vraag of iets al dan niet enig is in zijn soort.

Kleremoeilijk

Een ander probleem vormen de adjectivische samenstellingen met een versterkend eerste lid, zoals *beresterk*. Dergelijke samenstellingen krijgen volgens de *Woordenlijst* geen tussen-*n*. We vroegen onze proefpersonen voor tien zinnen een omschrijving aan te kruisen die volgens hen de betekenis weergaf. Telkens kwam er een samenstelling in voor die ofwel een versterkend eerste lid had of uitsluitend een vergelijkend eerste lid. Een voorbeeldzin uit de test is de volgende: Op de ring rond Leuven stond een ellenlange file. De leerlingen moesten dan aangeven of de zin betekende: (a) Op de ring stond een file die zo lang was als een el, (b) Op de ring stond een file die heel erg lang was, (c) Beide omschrijvingen zijn goed of (d) Geen van de omschrijvingen is goed. We deden de test voor de

samenstellingen *reuzengroot*, *reuzeleuk*, *beresterk*, *beretrots*, *mijlenver*, *huizenhoog*, *boordevol*, *ellenlang*, *eeuwenlang* en *dagenlang*. Alleen voor *reuzeleuk*, *beretrots*, *eeuwenlang* en *dagenlang* waren de leerlingen het min of meer eens met de parafrase die de *Woordenlijst* hanteert om de uitzonderingsregel al dan niet toe te passen.

Over de goede parafrase van *reuzengroot* en *beresterk* bestaat er bij de leerlingen grote onenigheid. Een van beide lijkt in elk geval inconsequent te zijn, want het is niet duidelijk waarom *reuzengroot* 'zo groot als een reus' kan betekenen, maar *beresterk* niet 'zo sterk als een beer'.

De meningen van de leerlingen over de parafrases voor *boordevol*, *mijlenver*, *ellenlang* en *huizenhoog* zijn zelfs volstrekt tegengesteld aan die van de *Woordenlijst*. Het *Groene boekje* lijkt in die gevallen dan ook helemaal de bal mis te slaan.

Het probleem bestaat erin dat men een uitzonderingsregel heeft gemaakt die steunt op een betekenis criterium, waarover moedertaalsprekers blijkbaar een verschillende mening kunnen hebben. Wat voor de een al uitsluitend een versterkend eerste lid is, is voor de ander zowel versterkend als vergelijkend of zelfs alleen vergelijkend. Ook deze uitzonderingsregel is dus onwerkbaar.

Keimoeilijk

Een vierde regel die niet toepasbaar is, is de uitzonderingsregel dat versteende samenstellingen geen tussen-*n* krijgen (type *pezeweaver*, *kinnebak*). We lieten 211 leerlingen uit de derde graad van het ASO een terminologietest afleggen, waarin we onder andere hun kennis testten van begrippen, gebruikt in de leidraad van de *Woordenlijst*. Slechts één leerling slaagde erin een goede definitie te geven voor de term 'versteende samenstelling'. Meer dan de helft van de leerlingen had er volstrekt geen idee van in welke richting ze het

moesten zoeken. De *Woordenlijst* biedt geen enkele aanwijzing over wat er met de term bedoeld wordt en het is ook zeer de vraag of er een definitie denkbaar is die de versteende van de niet versteende samenstellingen kan onderscheiden. Ook hier weer gaat het om een subjectief criterium, want een samenstelling die voor de ene persoon al versteend is, hoeft dat voor iemand anders nog niet te zijn.

Een laatste, zij het beperkt, toepassingsprobleem heeft te maken met afleidingen. De spellingsregels voor het schrijven van een tussenletter *-n* zijn daarop niet van toepassing. Hoewel de geteste leerlingen perfect in staat waren samenstellingen van afleidingen te onderscheiden, bleek dat voor bepaalde soorten van samenstellingen anders te liggen. Zo vindt 35% van de leerlingen dat *beregoed* een afleiding is. Dat zegt wellicht niet zozeer iets over een gebrek aan kennis, maar het zou wel eens kunnen duiden op een scherp inzicht in de taal. Het lijkt er namelijk sterk op dat uit de samenstellingen die traditioneel het substantief *be(e)r(e)-* als eerste lid hebben, een prefix *bere-* is ontstaan dat voor heel wat bijvoeglijke naamwoorden, maar ook voor zelfstandige naamwoorden kan worden

geplaatst in een versterkende betekenis. Een snelle blik op het internet leverde ons de volgende voorbeelden op: *berefijn*, *beregezellig*, *beresaai*, *beregoed*, *bereleuk*, *beregroot*, *berelekker*, *berelang*, *beredruk* en in een krant lezen we zelfs *beregoedkoop*. De band met het substantief *beer* is in dergelijke gevallen soms ver te zoeken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat een aantal leerlingen vindt dat het om afleidingen gaat.

Inkonsequent

Een derde en laatste groep probleemgevallen zijn de inconsequente spellingen. Doordat de spelling van bepaalde woorden (om diverse redenen) ingaat tegen de beregeling hebben veel mensen er moeite mee. Dat geldt bijvoorbeeld voor de samenstellingen *paarden-vijg*, *paddestoel* en *belastingsaangiftenformulier*. Met de inconsequente spelling van de afleiding *ideeënloos* hadden onze informanten dan weer weinig moeite.

Uit onze onderzoeken kwamen niet alleen de probleemgevallen naar voren. We ontdekten ook als opvallende tendens dat onze proefpersonen twee samenstellingen met hetzelfde woord als eerste lid op een uniforme manier willen spellen. Die uniformiteit van het woordbeeld wordt ook door de samensteller van de *Woordenlijst*, P. van Sterkenburg (1996), en door de gewezen spellingsprojectleider van de Nederlandse Taalunie, G. Verhoeven (1997), als een belangrijke verbetering in vergelijking met de 'oude' spelling voorgesteld. Blijkbaar zijn de spellingshervormers daarin echter niet ver genoeg gegaan: onze proefpersonen zijn geneigd ook woorden als *koningin-nedag* – *koninginnenrit*, *ruggespraak* – *ruggengraat*, *aangifteformulier* – *belastingsaangiftenformulier*, *reuzeleuk* – *reuzenstap* – *reuzengroot*, *beretrots* – *berenportie* en *hartelust* – *hartenkreet* identiek te spellen. Mensen laten het principe van de uniformiteit van het woordbeeld vaak primeren op de spellingsregels.

Oude wijn...

Totnogtoe hebben we hier de resultaten gepresenteerd van de onderzoeken waarbij de proefpersonen wisten dat ze op spelling getest werden. Daarnaast voerden we ook een onderzoek uit waarbij dat niet het geval was. De aanleiding daarvoor was de hypothese van F. van de Laar (1998), dat mensen het schrijven van een tussenletter *-n* spontaan laten afhangen van de vraag of ze een enkelvoud of een meervoud bedoelen met het eerste lid van een samenstelling.

Aangezien we beschikten over een groep proefpersonen waarvoor we invloed van de oude spellingsregels in aanzienlijke mate konden uitsluiten, besloten we 68 leerlingen (die de beheersingstest uiteraard niet gemaakt hadden) te onderwerpen aan een zogenaamde luistertest. We spraken een tekst in op cassette. De leerlingen kregen die één keer te horen, waarna ze de tekst voorgeschoteld kregen, waarin we een groot aantal woorden hadden weggelaten. Met behulp van enkele letters moesten ze dan de ontbrekende woorden invullen. Naast tal van andere woorden lieten we 25 samenstellingen weg uit de tekst. Vijftien daarvan waren samenstellingen die je fout schrijft als je het schrijven van een tussen-*n* laat afhangen van de enkelvoud- of meervoudsgedachte (groep A). Voor tien samenstellingen bleef de schrijfwijze hetzelfde als in de officiële spelling (groep B).

De resultaten waren verbluffend. Gemiddeld schreven de leerlingen 38% van de samenstellingen uit groep A fout. Voor de samenstellingen uit groep B bedroeg het foutenpercentage slechts 4%. Het lijkt er dus sterk op dat ook nu nog veel mensen het schrijven van een tussen-*n* inderdaad laten afhangen van de vraag of ze een enkelvoud of een meervoud willen uitdrukken met het eerste deel van een samenstelling. De oorzaak is niet helemaal duidelijk. Mogelijk is de verwarring toe te schrijven aan de ingewikkelde beregeling, waarbij men meestal een vormelijk criterium moet hantieren bij het spellen (wat is het meervoud van het eerste lid), maar soms een inhoudelijk criterium (is het eerste lid enig in zijn soort).

...nieuwe zakken?

De *Woordenlijst* wordt om de tien jaar onderworpen aan een herwerking. In 2005 gebeurt dat voor de eerste keer. Dat lijkt het ideale moment om een aantal problemen grondig aan te pakken, ware het niet dat nu al vaststaat dat men aan de regels niets zal veranderen. Veel van de hierboven besproken problemen zijn onmogelijk op te lossen zonder de spellingsregels onder handen te nemen. Dat geldt vooral voor de spellingsregels die niet foutloos zijn toe te passen en in iets mindere mate ook voor de spellingsregels die niet bekend zijn of die door veel mensen niet worden toegepast. Zo blijven er slechts enkele kleinere probleemgevallen over voor verbetering.

In de eerste plaats zou er bij de herwerking van het *Groene boekje* een definitie moeten komen van wat men bedoelt met de term 'versteende samenstelling'. Als men er met een dergelijke definitie niet in slaagt versteende van niet versteende samenstellingen te onderscheiden, kan de term misschien beter verdwijnen en kan men beter spreken van een lijstje uitzonderingen, dat dan apart kan worden afgedrukt in de *Woordenlijst*. Ten tweede zou men ervoor moeten zorgen dat de inconsequente spellingen als *ideeënloos* en *belastingsaangiftenformulier* zo veel mogelijk worden weggewerkt. Het probleem van de adjectivische samenstellingen als *boordevol* en *ellenlang* ten slotte kan voor een deel worden opgelost door een uitgebreid onderzoek te doen naar de exacte betekenis van het eerste lid in dergelijke samenstellingen. Het probleem zal echter blijven bestaan, omdat er in heel wat gevallen geen sprake is van eensgezindheid over de betekenis van dat eerste lid.

Zo lang er aan de beregeling zelf niets verandert, zullen er serieuze problemen met de spellingsregels blijven bestaan. Aangezien de laatste spellingwijziging nog erg recent is, is het zeer de vraag of een nieuwe verandering de komende jaren haalbaar is. Een verandering is daarenboven alleen zinvol als ze een groot deel van de hier gesignaleerde problemen kan oplossen en dat is wellicht alleen mogelijk als het gaat om

een radicale omschakeling. Zo lang men daartoe niet bereid is, kan men wellicht het beste van de regels afblijven om zo de spellingsrust niet nodeloos te verstoren.

¹ Dit artikel is gebaseerd op de licentiaatsverhandeling *'Muggenziften of mierenneuken? De tussenletter -n in de Nederlandse spelling'* (K.U. Leuven, 2003), die Piet Creten o.l.v. prof. dr. W. Smedts heeft geschreven.

Piet Creten is in 2003 als neerlandicus afgestudeerd aan de KULeuven. Hij volgt momenteel de lerarenopleiding en werkt op freelance basis mee aan het project Taalhantering VRT, dat sinds 1998 aan de KULeuven loopt.

e-mail: Piet.Creten@pandora.be

Willy Smedts doceert Nederlandse taalkunde en taalbeheersing aan de KULeuven.

e-mail: Willy.Smedts@arts.kuleuven.ac.be

Literatuur

Van de Laar, F. *De kleren van de nieuwe spelling. De tussen-n is een verzinsel!* Amsterdam, Vandelaar Tekstbewerking, 1998.

Van Sterkenburg, P., 'De nieuwe spelling in Leids groen.' In: Cor van Bree en Ariane van Santen, *Leidse mores. Aspecten van normering*. Leiden, Stichting Neerlandistiek, 1996, blz. 80-101.

Verhoeven, G., 'Een nieuwe spelling en een nieuwe lijst' in: *Taalbeheersing* 19 (1997), blz. 1-14.

Woordenlijst Nederlandse taal, Den Haag/Antwerpen, Sdu/Standaard, 1995

Spelen met woorden

Signalement

Spelen met woorden is gebaseerd op *The Oxford Guide to Word Games* van Tony Augarde, uitgegeven bij Oxford University Press in 1994. Het boekje is een vertaling van Paul van Vliet en uitgegeven bij Het Spectrum in 2003. In tegenstelling tot het lijvige Engelse boek is *Spelen met woorden* zeer praktijkgericht. Vooraan staan de twaalf spelcategorieën uitgelegd. Daarna volgt een overzicht van de spelletjes, ingedeeld in de categorieën. En vervolgens worden de bijna 250 woordspelletjes alfabetisch besproken, met vermelding van de bedoeling van het spel, het aantal spelers, de benodigdheden en de spelregels. Meestal is er ook een passend voorbeeld opgenomen.

Katleen Maesen

Niet Vanzelfsprekend : een vervolgmethode

ILSE STROBBE

An lesmethodes Nederlands voor anderstaligen is er op de markt geen gebrek. Helaas beperken de meeste van die leerboeken zich tot het beginnersniveau. Een van de bekendste methodes in Vlaanderen is *Vanzelfsprekend* (Rita Devos en Han Fraeters, Acco, 1996), een multimediale leergang taal en cultuur voor geschoolde anderstaligen, waarin praktische taalkennis en sociaal-culturele vaardigheden met elkaar worden verbonden. Buitenlanders die om welke reden dan ook van plan zijn een langere tijd in Vlaanderen door te brengen en die een basiskennis van de Nederlandse taal en Vlaamse cultuur willen verwerven, maken vaak gebruik van deze methode. Handboeken Nederlands voor volwassenen die al een basiskennis van de taal hebben, zijn echter minder dik gezaaid in Vlaanderen. Daarom heeft *Vanzelfsprekend* een waardige opvolger gekregen: *Niet Vanzelfsprekend*.

Voor studenten die met *Vanzelfsprekend* een basiskennis Nederlands (het zogenaamde overlevingsniveau A2) verworven hebben, is *Niet Vanzelfsprekend* een logisch vervolg. Maar ook andere studenten kunnen via *Niet Vanzelfsprekend* hun kennis uitbreiden tot het drempelniveau (of B1). De methode omvat een leerboek, een hulpboek, 2 cd's en een video.

Het leerboek vormt de basis van de lessenreeks en omvat twaalf delen die elk een thema behandelen. Elk deel bestaat uit drie lessen die op een zelfde manier zijn opgebouwd: nieuwe woordenschat, taal-functies, grammatica en oefeningen. De woordenschat en de grammatica worden afwisselend aange-

bracht via een soapaflevering, een dialoog of een authentieke tekst. *Niet Vanzelfsprekend* biedt een ruim en gevarieerd scala aan oefeningen. In tegenstelling tot bij *Vanzelfsprekend* zijn die niet in een apart werkboek opgenomen, maar in het leerboek verwerkt. Dat maakt het inoefenen minder omslachtig.

Net zoals in *Vanzelfsprekend*, ontbreken in *Niet Vanzelfsprekend* spreek- en schrijfoefeningen. Voor beginners, die zich vooral op receptieve vaardigheden (luisteren en lezen) focussen, levert dat geen onoverkomelijke problemen op. In de praktijk hervormen docenten die *Vanzelfsprekend* tijdens hun lessen gebruiken het aangeboden materiaal vaak tot eenvoudige schrijf- en spreek-oefeningen. Bij gevorderde studenten Nederlands echter ligt de nadruk vooral op de taalproductie en daar laat *Niet Vanzelfsprekend* de docent in de steek. Die moet bij het voorbereiden veel tijd en creativiteit stoppen in het uitwerken van extra schrijf- en spreekopdrachten.

Het gebruik van het videomateriaal ondersteunt niet alleen de luistervaardigheid. Uit ervaring in de klas blijken de beeldfragmenten ook motiverend te werken. Waar de soapaflevering bij het begin van een lesdeel vaak voor verwarring zorgt, heeft de student na het inoefenen van het aangebrachte taal materiaal geen problemen meer met het begrijpen van de soap. Lessenreeksen Nederlands voor anderstaligen zijn vaak erg tijdsintensief en dan vormen de luister- en kijk-oefeningen een aangename afwisseling in de klas. Verder krijgen taalkundige en culturele elementen door het gebruik van video ook een duidelijke betekeniscontext. Zo is het bijna onmogelijk

Nederlands voor anderstaligen

om het gebruik van partikels en tussenwerpsels te gaan verklaren zonder concrete context. Woorden als ach, toch, maar ... krijgen voor de studenten pas betekenis na het bekijken van de soap.

Niet Vanzelfsprekend leent zich uitstekend tot zelfstudie. De auteurs hebben voor een hulpboek gezorgd, met daarin een woordenlijst, een sleutel bij de oefeningen, de uitgeschreven radio- en televisiefragmenten en de getranscribeerde dialogen van de soapafleveringen. Twee cd's laten de dialogen en authentieke radiofragmenten horen. De hulp van een docent bij het studeren is dus niet noodzakelijk.

In *Niet Vanzelfsprekend* is ontzettend veel authentiek materiaal opgenomen, zoals teksten uit kranten en tijdschriften en fragmenten uit radio- en tv-programma's. De onderwerpen die zowel in de teksten als in de videofragmenten aan bod komen, handelen over actuele onderwerpen in Vlaanderen: euthanasie, alcoholgebruik, nieuwe relatievormen ... Op die manier is de lesmethode meer dan een eenvoudige taalcursus en niet louter gericht op het verwerven van zoveel mogelijk grammaticale kennis en woordenschat. De studenten hoeven immers niet alle woorden te kennen om de inhoud te begrijpen, ze worden aangespoord om de betekenis uit de context af te leiden.

De lay-out van *Niet Vanzelfsprekend* is voor een groot deel vergelijkbaar met die van *Vanzelfsprekend*. Toch hebben de auteurs ook de lay-out functioneel proberen in te vullen. Pictogrammen scheiden de verschil-

lende onderdelen (grammatica, woordenschat, functies en oefeningen) van elkaar en verwijzen de student door naar video of cd. Nieuwe woorden vallen op door hun oranje kleur. Als de student een roodgekleurd plastic kaartje – dat bij het boek zit – op die gekleurde woorden legt, verdwijnen de woorden. Op die manier kan de student ze meteen in een context inoefenen. Ook nieuwe functionele en grammaticale leerstof is oranje gekleurd.

We kunnen dus concluderen dat *Niet Vanzelfsprekend* een waardig vervolg is op zijn voorganger, *Vanzelfsprekend*. Het lesmateriaal is overzichtelijk opgebouwd en omvat een ruime waaier aan oefeningen. Als zelfstudiepakket is *Niet Vanzelfsprekend* uitermate geschikt, voor klassituaties moet de docent zelf op zoek gaan naar spreek- en schrijfopdrachten. Toch zorgt de afwisseling van authentiek materiaal, videofragmenten, grammatica en oefeningen ervoor dat studenten op een boeiende manier het Nederlands verder onder de knie krijgen. Het lespakket maakt zowel het taalverwervingsproces als het integratieproces gemakkelijker voor de studenten Nederlands.

Helga van Loo en Peter Schoenaerts, *Niet Vanzelfsprekend : een vervolgmethode Nederlands voor anderstaligen*, Acco, 2003, ISBN 90-3345-429-7.

Met een accentje

KARL HENDRICKX

Vraagt u zich ook geregeld af wanneer u accentjes moet plaatsen? Een van de gevallen waarbij die vraag altijd opduikt is bij het gebruik van een. Horen daar altijd accentjes op als u het getal een wilt uitdrukken of volstaat een versie zonder accentjes zonder meer? In dit artikel verneemt u alles over het gebruik van accenten klemtoontekens in Nederlandse, maar voornamelijk duur klinkende Franse woorden. Een exposé voor lezers die niet willen eindigen als raté in het volgende groot dictee.

Blazen

Wie heeft ooit bedacht om op letters nog streepjes te plaatsen en het zo extra moeilijk te maken? Het systeem is oeroud. Zelfs de notatie van het klassieke Grieks maakt gebruik van accenten en zogenoemde spiritussen bij een beginklinker van een woord. De *spiritus asper* (een teken zoals een accent aigu) op een beginklinker geeft aan dat je die moet aanblazen en er dus een 'h' voor moet zetten. Het klassieke Griekse lidwoord schrijf je dus als *ó* maar spreek je uit als [ho].

De accenten zijn dus niet zo nieuw als men zou denken. Hun bestaan ligt ook voor de hand: ons alfabet heeft maar 26 tekens, terwijl we met onze stem heel wat meer klanken kunnen produceren. Een oplossing is om twee lettertekens te combineren om één klank aan te geven, zoals de combinatie *ei* voor de klank [ei]. Maar ook dat volstaat niet. Voor klanken die erg op elkaar gelijken,

worden daarom accenten gebruikt: *é* voor de gespannen [ee] klank, *è* voor de ietwat gelijkende, niet gediftongeerde [ei]. Het mooie Franse hoedje, het accent circonflexe, geeft dan weer aan dat je de klinker iets langer moet uitspreken. Het Franse woord voor 'muur' is *mur*, dat je niet te lang moet aanhouden. Het Franse 'rijp' is *mûr*, en dat klinkt iets (toegegeven, subtiel) langer, terwijl een rijpe Franse braambes nog langer klinkt: *mûre*.

In het Nederlands lijkt het allemaal eenvoudiger. We verdubbelen gewoon het klinkerteken om een langere klank aan te geven: *mug* klinkt kort, *muur* lang. Maar ook daarmee kunnen we in het Nederlands niet altijd alle klanken precies aangeven. En wat doen we met Franse woorden in het Nederlands?

De streepjes op de e

Heel wat Franse woorden zijn overgenomen in het Nederlands. De vraag daarbij is of ook alle accenten overgenomen moeten worden om de juiste uitspraak aan te geven. Sommigen vinden van niet en argumenteren dat je al perfect Frans zou moeten kennen om in het Nederlands de accenten juist te plaatsen. Anderen zijn voorstander van een letterlijke overname van een vreemd woord, inclusief de spelling en dus ook de accenten.

De spelling van 1995 heeft een duidelijke basisregel opgesteld voor accenten, die uiteenvalt in twee grote, complementaire delen:

S s i e r

Zet wel accenten op de *e*, zet geen accenten op andere letters, zoals *a*, *o* en *u*.

Er zit een logica achter die regel: bij het letterteken *e* heb je veel meer uitspraakmogelijkheden en dus ook meer kans op onduidelijkheid dan bij andere klinkertekens zoals *a*, *o* en *u*. Daarom schrijf je dus:

- (1) *coupé, scène, volière, attaché, crêpe*

De accenten geven aan dat je [koepee], [seine], [voljeire], [attasjee] en [kreip] moet uitspreken, en niet bijvoorbeeld [koepe], [sceene], [vollier], [attasje] of [kreepe]. Bij *coupé* is dat zelfs noodzakelijk om verwarring te voorkomen met *coupe* [koepe], een beker waaruit je champagne drinkt of roomijs eet. Voorkom dus het modderfiguur dat een kennis van mij sloeg toen hij onlangs in een restaurant als dessert een *rijstcoupé* bestelde. Over degenen die met *attaches* hun papieren aaneenspelden wil ik het zelfs nog niet hebben...

Bij de andere letters waarop in het Frans accenten staan, zoals *â*, *ô* en *û* – het *Groene boekje* zwijgt over de *î* – ontstaan in het Nederlands veel minder uitspraakproblemen. Daarom worden ze in het Nederlands niet geschreven. Je schrijft dus:

- (2) *paté, ragout, entrecôte*

De uitspraak van *entrecôte* ligt in het Nederlands vast, net zoals die van *ragout*. De accenten vervallen dus in het Nederlands. Bij *paté* geldt dat voor de *â*; de *é* krijgt wel een accent, zodat we weten dat het [paatee] is en niet [paat].

Email

U zult misschien opwerpen dat de regel om accenten op de *a*, *o* en *u* weg te laten eigenlijk even goed voor de *e* zou kunnen gelden. Iedereen weet toch wel hoe je *volière* uitspreekt, of *comité*. Dat argument gaat inderdaad gedeeltelijk op en heeft de spellinghervormers van 1995 ertoe gebracht enkele uitzonderingen – wat had u gedacht – op de algemene regel van de *e* aan te brengen. Zo schrijven we geen accenten op de *e* als er geen verkeerde uitspraak mogelijk is, en volgens de spellinghervormers geldt dat voor twee specifieke gevallen:

- (3) *étage, email, réchaud*

In het Frans hebben de woorden uit voorbeeld (3) een accent aigu op de eerste lettergreep: *étage, émail, réchaud*. Omdat je die woorden in het Nederlands normaal niet verkeerd kunt uitspreken, is dat accent in onze taal niet nodig en wordt het daarom ook niet geschreven. Een *é* op de eerste lettergreep vervalt dus. Mocht u bij het lezen van het tussenkopje boven dit stuk helemaal niet aan de lakachtige glazuurlaag gedacht hebben, maar wel aan uw elektronische post, nl. de *e-mail*, dan bewijst dat mooi hoe de tijden veranderen. Misschien staat er bij een volgende spellinghervorming wel weer een accent op *email* om de laklaag aan te duiden en wordt *e-mail* aaneengeschreven.

Er is nog een uitzondering op de regel dat je de accenten op de *e* overneemt. Als je in het Frans een mannelijk woord eindigend op *é* vrouwelijk wil maken, voeg je een extra *e* toe. Een dame die ergens

in Frankrijk te gast is, is een *logée*, een beschermeling van een *protégée* en – u had het voorbeeld al zien aankomen – een hoertje is een *prostituée*. In het Nederlands kun je opnieuw die woorden moeilijk verkeerd uitspreken. Ook daar staat er daarom geen accent:

(4) *logee, protégée, prostituée*

Tête-à-tête

Dacht u dat we nu alle uitzonderingen gehad hadden? Neen. Bij het begin van dit stuk haalde ik al aan dat sommigen vinden dat vreemde woorden die in het Nederlands worden overgenomen, hun oorspronkelijke kenmerken moeten behouden. Dat doen ze sowieso als ze pas onze taal binnenkomen. Geleidelijk aan passen ze zich aan onze uitspraak, spelling en grammaticale regels aan. Daarom gelden bovenstaande regels alleen maar voor woorden die al vaste ingang in het Nederlands gevonden hebben: ‘algemeen gangbare woorden van Franse herkomst’ noemt de *Woordenlijst Nederlandse taal* ze.

Voor Franse woorden die we nog echt als vreemd aanvoelen, gelden de regels die u totnogtoe gelezen hebt niet. Ze worden nog volledig op zijn Frans gespeld, met alle accenten erop en eraan. Meestal gaat het om vaste uitdrukkingen en verbindingen:

(5) *dégénéré, déjà vu, tête-à-tête, à tête reposée*

De woorden uit voorbeeld (5) duiken in het Nederlands wel eens op en vind je ook wel in woordenboeken, maar je kunt bezwaarlijk zeggen dat ze tot de courante woordenschat van onze taal behoren. Om dat aan te geven, worden nog alle accenten, ook die op de à, é bij het begin van een woord enzovoort, geschreven.

Ik hoor u al opmerken: en hoe mag ik in godsnaam weten of een woord voldoende tot de Nederlandse

woordenschat behoort of niet? Francofielen doorspekken hun Nederlandse taalgebruik misschien om de haverklap met dergelijke Franse uitdrukkingen, terwijl andere mensen al bij *rechaud* hun wenkbrauwen zullen fronsen. Daar ligt inderdaad het zwakke punt van de regel, want je kunt er niet altijd op vertrouwen dat jouw kennis en gebruik van Franse woorden overeenkomen met die van de hele taalgemeenschap. Veel mensen zullen inderdaad wel een *schotel-warmer* kennen, maar geen *rechaud*, hoewel dat woord geen accent heeft en dus tot de ‘courante’ woordenschat zou moeten behoren. Hetzelfde geldt voor *uitstel van betaling*, dat in juridische kringen met het ronkende *surseance* aangeduid wordt. In Nederland is dat woord vrij gebruikelijk; het heeft dan ook geen accent. In Vlaanderen klinkt het heel erg Frans, net zoals een andere juridische term zonder accent: *sepot*. Als een zaak geseponneerd wordt, zal het parket niet meer vervolgen en geeft het dus toestemming tot *sepot*. Opnieuw geen accenten, maar dit keer omdat het woord er wel Frans uitziet, maar helemaal niet bestaat in het Frans. Het is een afleiding van seponeren, dat we rechtstreeks uit het Latijn overgenomen hebben. En als Sint-Valentijn in aantocht is, lees je in elke krant de aankondigingen van restaurants voor gezellige tête-à-têtes, waar ook heel wat mensen op ingaan. Maar toch blijven de accenten bewaard. Bij twijfel toch maar even opzoeken, dus.

Appel

De spellinghervormers hebben de logica om accenten alleen te gebruiken bij mogelijke verwarring over de uitspraak trouwens consequent doorgetrokken en dat geeft soms gekke resultaten. Een oproep is in het Frans *un appel*. Het woord is in die betekenis ook overgewaaid naar onze taal. Maar u ziet de verwarring al ontstaan met de vruchten van een appelboom. Om homonymie te vermijden, schrijven we in het Nederlands dus *appel* met accent als we oproep bedoelen (hoewel er in het Frans helemaal geen

accent stond) en gewoon *appel* als we de vrucht van Sneeuwwitje bedoelen.

In het algemeen worden accenten ook in Nederlandse woorden gebruikt om de juiste uitspraak van de letter *e* aan te duiden:

- (6) *blèren; hé, kom eens hier; hè hè wat is het hier lekker warm*

Het werkwoord *blèren* is een soort klanknabootsing dat het wenen van een kind imiteert en het accent grave geeft precies die klank aan die we met de *e* willen aangeven. Hetzelfde geldt de weergave van de kreten [hee] of [hei hei].

Nog een kans

Het algemene principe dat we accenten plaatsen om uitspraakverwarring te voorkomen – wat vaak nodig is bij de *e* – wordt ook toegepast bij andere woorden waar gevaar voor homonymie bestaat. U kunt daar de juiste uitspraak of de juiste woordklemtoon aangeven door ´ te plaatsen op de beklemtoonde woorddelen. Dat is eigenlijk alleen nodig als de context onvoldoende houvast biedt. Een voorbeeld daarvan is het kopje boven dit stuk: is er bedoeld dat u nog een bijkomende kans krijgt, m.a.w. is *een* daar een gewoon onbepaald lidwoord, dan staan er uiteraard geen accentjes op de *e*. Is bedoeld dat het de laatste kans is en er nog maar 1 (als telwoord) volgt, dan zetten we wel accentjes: *één*. De tweede zin van dit taaldossier luidde:

- (7) *Een van de gevallen waarbij die vraag altijd opduikt is bij het gebruik van een*

Op de eerste *een* hoeven geen accenten: je kunt *een* immers niet anders lezen dan het telwoord *één*. De context geeft hier voldoende steun. Als dat niet het geval is, dan zet u wel accenten, zoals dat had moeten

gebeuren bij de tweede *een*: daar kun je immer twijfelen of je [en] of [één] moet lezen. Vergelijk ook:

- (8) *Er is nog één mogelijkheid, nl. dat we naar huis terugkeren*

Als dat de enige mogelijkheid is die nog overblijft, moeten er accentjes staan, anders zou je kunnen lezen dat er nog een extra, bijkomende mogelijkheid is. Ook bij andere woorden kan een dergelijk gebruik van accenten soms nodig zijn:

- (9) *Kunt u de nodige documenten óverleggen, zodat we samen kunnen overléggen hoe we zullen reageren?*

Het juridische *óverleggen*, wat zoveel wil zeggen als ‘voorleggen’, ‘overhandigen’, heeft de klemtoon op *ó*ver en wordt ook scheidbaar vervoegd: ik *leg* de documenten *over*. *Overléggen* daarentegen, in de betekenis ‘samen praten over een standpunt’, heeft de klemtoon op *léggen* en is niet-scheidbaar: ik *overleg* over de te volgen koers. Andere klassieke homoniemen zijn *voorkómen* (‘vermijden’) – *vóórkomen* (‘voorafgaan’), *óverschrijven* (‘geld overmaken’) – *overschrijven* (‘elektronisch gegevens over andere opslaan’). Als bij dergelijke woorden verwarring dreigt, plaatst u accenten op het beklemtoonde woorddeel. Als u een extra klemtoon wilt leggen, kunt u dat ook doen:

- (10) *Búúten! Met dat ééuwige gezéur van jou ook!*

Als klemtoontekens wordt dus altijd het accent grave gebruikt, maar zoals u aanvoelt in voorbeeld (10), is het beter om er niet mee te overdrijven. Het effect wordt snel overladen.

Hè hè, we zijn er wéér doorheen. Onze kennis is weer ajour. Nu nog opzoeken wat die raté uit de inleiding betekent, zodat we weer een foutje kunnen voorkómen in het volgende dictee.

De woorden

Arabishe scheepvaart

MARLIES PHILIPPA

Zeker vroeger vond de handel veelal via de zee plaats. Zo konden diverse in de scheepvaart gebruikelijke Arabische termen en woorden in de Europese talen belanden. Enkele benamingen voor schepen bijvoorbeeld.

De *bark* is al heel vroeg in Europa bekend geworden. Eigenlijk is het geen Arabisch, maar een Koptisch woord, al is het ook door het Arabisch overgenomen. Het Koptische *bari* is de naam voor de bootjes van de scheepvaart op de Nijl. In het Grieks werd dit gevormd tot *baris*, waaruit de Romeinen *barica* maakten, dat, tot *barca* verkort, reeds in de derde eeuw in Portugal bekend was. Vandaar kwam het in alle Romaanse en Germaanse talen.

Een ander boottype dat ook op de Nijl vaart – en waar je in vakantie-advertenties zoveel over leest – is de *feloek*. Deze zeilboot is voor rivier- en zeevaart geschikt. De etymologie is nogal lastig. Waarschijnlijk moeten we een verbinding leggen met het huidige Spaanse en Portugese woord *falua*, een vorm die in de 14e en 15e eeuw voorkomt naast *faluga* en *faluca*. De oorsprong moet het Arabische *faluwa* zijn, dat in de veertiende eeuw als benaming van een klein vrachtschip is opgetekend. Het is eigenlijk de naam van een vrouwelijk veulen. Omdat het om een klein schip ging, werd het niet met een paard, maar met een veulen vergeleken. De vorm *faluca*, die in Spanje via *faluga* uit *faluwa* was ontstaan, is later weer in het Arabisch van Noord-Afrika gekomen.

Om een schip vast te leggen kun je een *kabel* gebruiken, maar je zult heel wat moeten *sjorren*, voordat alles in orde is. Wij moeten voor het woord *kabel* uitgaan van het Arabische *habl*. De klank *b-*

zoals in *habl* werd in het middeleeuws Latijn een *k-*. Aan het eind van de twaalfde eeuw kwam het Arabische woord in de betekenis ‘ankertouw’ naar Europa. Via het Spaans en het Oudfrans heeft het Nederlands het leren kennen.

Sjorren is van oorsprong een zeemansterm. Sommigen denken dat het uit het Fries afkomstig is, maar het is heel goed mogelijk dat het met het Arabische *djarra* ‘trekken, voortslepen’ te maken heeft. Dit kwam als *jorro* in het Spaans. De Nederlandse zeelieden hebben het wellicht van de Spaanse overgenomen. In onze taal bestaat het woord *sjorren* vanaf 1697.

Een schip kan *averij* oplopen. Sinds 1509. In de Nederlandse taal althans. Nederland is van oudsher een zeevarende natie. Via het Franse *avarie* en het Italiaanse *avaria* hebben we het woord uit het Arabische ‘*awaar* ‘beschadiging’ overgenomen (als *averij*, maar ook als *haverij*) en het al snel verder getransporteerd naar het Nederduits, het Deens en het Zweeds. Na ondergane *averij* dient het schip opgekalefaterd te worden. *Kalefat(er)en* is – uiteraard niet rechtstreeks – afkomstig van het Arabische *kallafa* ‘teren van een schip’. Hiervan zou het Griekse *kalaphatein* zijn afgeleid, dat in diverse vormen naar het westen van Europa is gekomen en dat ook de grondslag legde voor het Arabische *kalfata*, met dezelfde betekenis als *kallafa*. Het enige probleem is de chronologie. *Kallafa* is pas sinds de negende eeuw bekend en *kalaphatein* komt al in een Griekse papyrus uit de zesde eeuw voor! Maar daarom kan *kalaphatein* toch wel van *kallafa* komen. Want niet alles wordt tijdig opgetekend. Dat vormt de grootste moeilijkheid voor het historisch taalkundig onderzoek.

van Marlies

Van weer en wind is het welslagen op zee afhankelijk. Vooral van de wind. De *moesson* bijvoorbeeld, de *sirocco* of de *chamsin*. *Moesson* is de westelijke passaatwind waarmee de reis naar Indië gemakkelijk kon worden gemaakt. Het zou te verwachten zijn, dat we dit woord uit het Maleis hadden overgenomen, maar het is een Frans leenwoord. Het Portugees is de tussentaal geweest. Het komt van het Arabische *mausim* 'seizoen'. Niet in ieder jaargetijde kan de *moesson* voorkomen!

Een wat minder bekende wind dan de *moesson* is de *sirocco*, de zuidoostelijke wind met de Italiaanse naam. Deze is afkomstig van het Arabische *sjarki* 'oostelijk', een afleiding van *sjark* 'het oosten'. In Egypte trekt de *chamsin* vanuit het zuidwesten naar de Middellandse Zee, heet en zanderig. *Chamsin* betekent 'vijftig'. Gedurende vijftig dagen is deze wind te verwachten. Wanneer er tussen half maart en half mei boven de Middellandse Zee depressies optreden, wordt de wind uit de woestijn aangetrokken!

Berucht zijn de tyfonen. *Tyfoon* is een hoogst merkwaardig woord. Er zijn drie woorden voor 'wervelstorm' en 'overstroming' in versmolten: het Griekse *tuphoon*, het Arabische *toefaan* en het Chinese *tai-foeng*. Onzeker is het Arabische aandeel in dit geheel. *Toefaan* heeft te maken met het werkwoord *tafa* 'ronddraaien'.

De *admiraal* is de vlootvoogd. In het Middelnederlands zei men *amirael*. De vorm met een *-d-* hebben wij pas sinds 1586. Deze is door volksetymologie in het Frans ontstaan: men associeerde het woord met het Latijnse *admirari* 'bewonderen' en voegde er toen een *-d-* aan toe. Kern van het woord *admiraal* is het Arabische *amir*

'prins, vorst', dat in het Nederlands ook terecht is gekomen als *emir*. Tegenwoordig brengt men *emir* vooral in verband met de Verenigde Emiraten. Amir wordt in het Arabisch vaak met andere woorden verbonden om de titel van een ambt aan te geven. Zo was er de *amir al-madina* 'bevelhebber over de stad', de *amir ar-rahb* 'bevelhebber over de transportvloot tussen Andalusië of Sicilië en Noord-Afrika' en de *amir al-bahr* 'bevelhebber over de zee'. Van de laatste is *a(d)miraal* afkomstig. De Latijnse geschiedschrijvers vatten *amir* samen met het lidwoord *al-* op als een zelfstandig naamwoord en zij maakten daar *amiralis* van. Vanuit het middeleeuwse Latijn kwam het woord in de verschillende Europese talen.

Een admiraal heeft behoefte aan wapens en hij zal dus wel eens een *arsenaal* aandoen. In de oorspronkelijke Arabische betekenis hoefde dit woord niet per se iets met wapens te maken te hebben, maar dat was toen toch ook al mogelijk. *Arsenaal* is afkomstig van *daar-as-sina'a* 'huis waar iets gemaakt wordt'. Het was meestal een scheepstimmerwerf, maar het kwam eveneens voor als een fabriek van *marokijn*. In het Italiaans en het Frans viel de begin-*d* al spoedig weg. Het Nederlands heeft het woord uit een van deze twee talen.

Quiz over taal

Test uw kennis van de Nederlandse spelling, woordenschat, grammatica enzovoort.

I. Wat is de correcte spelling?

1. a) schijnmanoeuvres
b) schijnmaneuvers
c) schijnmanoeuvres
2. a) choleïnezuur
b) coleïnezuur
c) koleïnezuur
3. a) epidemies
b) epidemiën
c) epidemieën
4. a) klavecimbel
b) clavecimbel
c) clavencimbel

II. Vergroot uw woordkennis

1. Wat is een discant?
a) nevenschikking
b) sopraanstem
c) rechte lijn die drie punten met een ruimtekromme gemeen heeft
2. Hoe noem je een algemeen verval van krachten?
a) een marasme
b) een dysartrie
c) een declinatie

III. Welk woord is correct gespeld?

1. a) kastijden
b) kapsijzen
c) capucijn
2. a) teologie
b) deonthologie
c) deontologisch
3. a) kantine
b) kabine
c) cabinet

IV. Vul het passende woord in

1. chocolade.....
.....bakker
2. maand.....
.....maand
3. afdelings.....
.....afdeling

OPLOSSINGEN

- I. 1c / 2a / 3c / 4a
II. 1b / 2a
III. 1a / 2c / 3a
IV. banket / kalender / hoofd